

Tingmärgid:

[punane kiri: toimetaja märkused]

sinine taust: sisu seisukohalt olulisemad muudatused/asendused

kollane marker: vajaks parandamist

hall marker: võib kaaluda ümberütlemist

[M. K. vastused märkustele] – muutsin kõik kollased ja hallid kohad ära, loodetavasti on nii etem

Pipi ja Bamse Rootsi kultuuriloos

Ühiskond läbi lastekirjandusliku prisma

Mart Kuldkepp

1944. aastal sündinud Pipi ning 1966. aastal ilmavalgust näinud Bamse kuuluvad Rootsi lastekirjanduse enimtuntud ja armastatuimate kangelaste hulka. Teoste puhtkirjandusliku kvaliteedi kõrval on põhjuseks kindlasti ka see, et autoritel Astrid Lindgrenil ja Rune Andréassonil õnnestus sobivalt lastepärasel võtmes tabada ja väljendada omaaegset ajavaimu ning kajastada aktuaalseid ühiskondlikke probleeme. Seetõttu on mõlema tegelase seikluste kultuuriline kontekst ja vastavad implikatsioonid olnud lastekirjanduse uurijate keskmisest suurema tähelepanu all ning leidnud vastukaja Rootsi ajakirjanduses ja ühiskonnas laiemalt, kuni selleni välja, et osa tegelasi Pipi ja Bamse raamatutest (nt Pipi ja Annika) on muutunud teatud laadi kultuurilisteks sümboliteks.

Käesoleva artikli eesmärk on vaadelda, kuidas Pipi ja Bamse fenomeni on ümbritsevas kirjandusteaduslikus ja ajakirjanduslikus arutelus mõistetud ja käsitletud kui lastekirjanduse hulka kuuluvat, kuid ühtlasi selle piire ületavat ühiskondlikku ja kultuurinähtust. Konkreetsemalt püüan leida, millised on need ühiskondlikud väärtused või väärtushinnangud, mida Rootsis Pipi ja Bamse seiklustest välja on loetud, milline on olnud nende tegelaskujude vastavasisuline retseptioon ja mida on nende kui uurimisobjektide juures esile tõstetud kirjandus- ja koomiksiteadlaste poolt. Lõpuks püüan selle arutelu pinnalt mõtestada (küll üsna pealiskaudselt) Rootsi ühiskondlikku arengut 20. sajandi heaoluriiklikul perioodil ning mõista, kui võrd Pipi ja Bamse kui ühiskondlikku konteksti haaratud kultuurinähtuste vahel oleks võimalik leida dialoogi ja järjepidevust.

See artikkel saab olla ainult üsna põgus pilguheit nendesse teemadesse. Küll aga võiks taolist lähenemist kasutada mujalgi, kuna ühiskondlike protsesside ja nende mõtestamise jälgimiseks on lastekirjandus, tulenevalt oma võrdlemisi selgest sihtgrupist ja sirgjoonelisematest žanrikonventsioonidest, tihti isegi kõnekam ankrupunkt kui täiskasvanutele mõeldud kirjandus.

Pipi

Ilmeka näitena tänapäevasest Pipi-käsitlusest võib refereerida Lars Bäckströmi lastele mõeldud lühiartiklit 1970. aastate radikaalsest Rootsi lastejakirjast *Ordets Makt* (Bäckström 1974): Pipi on üheksa-aastane tüdruk, kõigist kõige tugevam ja kõige rikkam ning ka suurepärase kujutlusvõimega. Ühtlasi on ta ebatavaliselt heasüdamlik ja lahke. Pipi on superlaps, mis tähendab, et talle ei kehti samad reeglid, mis tavalistele lastele – ta elab üksi, teeb mis tahab ja koolis ei käi. Pipi vaenlasteks on kiusajad või ennasttäis inimesed. Kuna Pipi on tugev, on ta ühtlasi eeskujuks endast nõrgematele: lastele, kes on liiga hästi kasvatatud või kes on liiga vaesed või kellel läheb koolis halvasti. Ta julgustab neid maailma avastama, olema loomingulised ja mitte alluma tarbetutele reeglitele (näiteks riietuse alal). Aga ennekõike julgustab Pipi lapsi ja teisi ühiskonna allasurutud liikmeid oma rõhujatele vastu hakkama – selle asemel, et jääda passiivseks, tuleb neil pead tõsta, ja kui vaja, siis ka jõudu kasutada (Bäckström 1974: 16).

Nagu näha, omistab Bäckström Pipile teatavat mässulisust ja tõlgendab seda samas selgelt positiivsena: Pipi on rõhutute vabastaja ja julgustaja, ühiskondlike normide kahtluse alla seadja ja vabaduse eestkõneleja nii sõnades kui tegudes. Mida Bäckströmi lastepärasest kirjeldusest välja ei tule, on Pipi kui fenomeni laiem kultuuriline kontekst. Küll aga on seda käsitletud mujal. Üheksa aastat varem, 1965 kirjutas Rootsi lastekirjanduse-uuriija Eva von Zweigbergk oma suures Rootsi lastekirjanduse ajaloo ülevaate teoses: „Astrid Lindgreni tõlgendus lapse mängu- ja fantaasiamaailmast käib teadmatult käsikäes uue vaba pedagoogika filosoofiaga. See on raamat, mida oli oodatud, raamat fantaasiategelasest, kes esindab lapse unistust teha seda, mida ta tahab, samal silmapilgul, kui see talle pähe tuleb: trotsida keelde, tunnetada oma jõudu ja võimeid, teha nii, et kogu aeg oleks vahva” (Zweigbergk 1965: 403).

Zweigbergki sõnadest, et raamatut oli juba oodatud, ilmneb arusaam, et Pipi Pikksukk tabas mingis mõttes omaaegset ajavaimu, seda, milline oli hetkel valitsev mõtteviis ühiskondlikes, kultuurilistes ja isegi ideoloogilistes küsimustes. Veelgi enam, Lindgren oli Pipi kaudu tabanud, mis suunas see mõtteviis oli tol hetkel muutumas: traditsioonilisest lapsekäsitlusest ja pedagoogikast uue ja vabameelsema suunas.

Samas pole üldsegi kindel, et Lindgren tegi seda teadmatult. Pakkudes 1944. a kirjastajale „Pipi” esimest käsikirjavarianti, lisas ta sellele kaaskirja, milles kirjutab järgmist: „Nagu näete, kui vaevute käsikirja lugema, on Pipi Pikksukk väike *Übermensch* lapse kujul, paigutatuna täiesti tavalisse keskkonda. Tänu oma üleloomulikule kehalisele jõule ja muudele omadustele on ta täiesti sõltumatu kõigist täiskasvanutest ja elab oma elu täpselt nagu ta ise tahab. /.../ Seega annan ma käsikirja teie oskuslikesse kättesse ja ainult loodan, et te ei helista lastekaitseametisse. Kindluse

mõttes peaksin ehk osutama, et mu enda uskumatult hästikasvatatud inglilapsukestele pole Pipi käitumine kuidagi kahjulikult mõjunud. Nad on probleemideta mõistnud, et Pipi on omapärane tegelane, kes mitte kuidagi ei saa olla eeskujuks tavalistele lastele. Austusega, Astrid Lindgren” (Lundqvist 1979: 16).

Küsimus sellest, millised olid Lindgreni pedagoogilised arusaamad ning kuidas need Pipi-lugudes väljenduvad, ongi esimese suure ja siiaamaani tõenäoliselt olulisima Pipi-teemalise teadusmonograafia üheks põhiteemaks. Selleks on 1979. a ilmunud Ulla Lundqvisti „Aastatuhande laps. Pipi Pikksuka fenomen ja selle eeldused” (Lundqvist 1979). **Autor ja aastaarv on piisavalt lähestikku, kas peab kordama? - ei pea tõesti**

Lundqvisti viis Pipit pedagoogiliselt kontekstualiseerida on järgmine: juba 1930. aastatel hakkasid Rootsis levima uudsed arusaamad lastekasvatusest ja haridusest, mis olid mõjutatud psühhoanalüütilistest teooriatest lapse psühholoogia kohta. See tähendas muuhulgas seisukohta, et lapsele on omane loomupärane alaväärsuskompleks, mis väljendub kompensatsioonivajaduses ja võimuihas. Kasvatusprotsessis tuli neile isikuomadustele leida positiivne väljund – risti vastupidi varasemale mõtteviisile, mille järgi tähendas lapse kasvatamine eeskätt tema tahte murdmist ja alluma sundimist. Konkreetsemalt Rootsis mõjutas uute kasvatusideaalide kujunemist ka 1930. aastatel teravalt esile kerkinud iibeküsimus, mis tõi päevakorda uute ja paremate lasteaedade ja mänguväljakute rajamise, suurema tähelepanu mänguasjadele ja lasteraamatutele jne. Laste mängu hakati aktsepteerima füüsilise ja vaimse arengu loomuliku osana (Lundqvist 1979: 28-49).

Lastekirjanduse kriitikas oli samas jätkuvalt valdav moraliseeriv toon, mis kujundas ka lasteraamatute autorite kirjutuslaadi. Ükski varasem teos polnud niivõrd selgelt ja otsesõnu sellele valitsevale tendentsile vastu astunud – ses mõttes oli Astrid Lindgreni „Pipi Pikksukk” tõesti revolutsiooniline.

Kui 1944. a Bonniersi kirjastusele esitatud nn „Alg-Pipi” käsikiri sai kirjastuselt äraütleva vastuse, kirjutas Lindgren selle põhjalikult ümber ja esitas uuesti teise kirjastuse (Rabén & Sjögren) lasteraamatuvõistlusele. Seal võitis see esimese koha, avaldati ja sai kohe suure lugejamenu osaliseks. Käsikirja uues redaktsioonis ilmnevad 1930. aastatel arutlusel olnud lastekasvatusideaalide mõjud palju selgemini kui varasemas variandis. Ümbertöötatud „Pipi Pikksuka” peategelast võib käsitleda lausa lapseliku utoopilise soovmõtlemise kehastusena: ta on täiesti vaba, elab üksi ega allu mitte kellelegi. Pipi on sõltumatu, kuna tal on tohutu füüsiline jõud ja kohvritäis kuldraha, samuti on ta targem ja terasem kui täiskasvanud. Kõike seda kasutab ta aga ainult vajadusel, selleks, et kaitsta enda ja teiste laste õigusi. Muul ajal on Pipi, nagu ka teised lapsed tema ümber, raha ja võimu suhtes ükskõikne (vt Lundqvist 276-277). Teda ei huvita ühiskond laiemalt ja ta seisab ka ise ühiskonnast väljaspool – täpselt nagu laps, kes oma tegevuse

eeldusi ja tagajärgi lõplikult ei mõista.

Pipi asend väljaspool tavapärast ühiskonda ja sellega seotud moraali on eriti markeeritud võrdluses teiste lapstegelastega. Eeskätt on Pipile kontrastiks hästikasvatatud ja kuulekad Tommy ja Annika. Samas ei saa ka neid lapsi pidada otseselt realistlikeks, pigem väljendub neis hoopis varasem lastekirjandustraditsioon [„hoopis“ on kaheti tõlgendatav. Kui just ei ole kavatsust rõhutada, et tegemist on „hoopis varasema“ traditsiooniga, võiks hoopis-sõna ära jätta? võib jah], kus tegelased on tihti stereotüüpselt nukulaadsed ja käitumiselt ettearvatavad. Pipi on seevastu anarhistlik ja täiesti ettearvatu, väljendades uut lapsekäsitlust ja pedagoogikat. Siiski ei tähenda Pipi anarhism, mille juurde kuulub ka nt soovimatus koolis käia, sugugi seda, et Lindgreni raamatute toon oleks kuidagi antisotsiaalne või haridusvastane. Siin võib jällegi viidata Lindgreni sõnadele, et Pipi polnud kindlasti mõeldud teistele lastele otseseks eeskujuks. Ulla Lundqvisti arvates võiks Pipit pigem võrrelda Mary Poppinsiga, kes samuti sümboliseerib fantaasiat ja piiramatuid võimalusi. Ühtlasi on aga selge, et viimased pole pärismaailmas siiski realiseeritavad (vt Lundqvist 1979: 132-133, 137-138).

Ent Pipi ei sümboliseeri mitte ainult vabadust, vaid ka võimu, mis seostub jällegi juba mainitud 1930. aastate lapsepsühholoogia-alaste seisukohtadega. Kriitikas ja teaduskäsitlustes on Pipi kohta tihti kasutatud mõisteid nagu superlaps või üliinimene; mäletatavasti tegi seda ka Astrid Lindgren ise (*Übermensch*). Ka kokkuvõtva hinnangu osas Pipi tegelaskuju neile aspektidele võib viidata Lindgrenile endale, kes on ühes intervjuus osutanud, et Pipil on teraapiline funktsioon: ta vastab laste unistustele enamast võimust, mis tulenevad sellest, et laste sotsiaalne staatus on täiskasvanutega võrreldes nõrgem. Pipi, kellel lapse vaatenurgast on peaaegu piiramatu võim, sai Lindgreni arvates just seetõttu nii populaarseks. Ühtlasi näitab Pipi ka, et piiramatut võimu saab kasutada heaks, mitte ainult kurjaks (Lundqvist 1979: 140-141).

„Pipi Pikksuka“ esialgne retseptioon Rootsi kirjanduskriitikas oli positiivne ja entusiastlik, mis aitas kahtlemata kaasa sellele, et 1946. a alguses sai Lindgren raamatu eest ajalehe Svenska Dagbladet kirjandusauhinna. Vastureaktsioon lasi end oodata kuni sama aasta augustini, kui tollaegse Rootsi üks juhtivaid kirjanduskriitikuid, Lundi ülikooli psühholoogia- ja pedagoogikaproffessor John Landquist avaldas ajalehes Aftonbladet teose kohta pikema arvustuse pealkirjaga „Halb ja auhinnatud“. Landquisti arvates oli raamat kehvasti kirjutatud ja igas mõttes kahjulik, kuna Pipi on lastele halb ja isegi ohtlik eeskuju (kärbseseente söömine jne). Ühtlasi oli kriitika suunatud Lindgreni vastu, keda Landquist pidas andetuks kirjanikuks, ja žürii vastu, kes oli Pipit auhinnanud (Lundqvist 1979: 239-240).

Landquisti eeskuju julgustas sõna võtma ka teisi kriitilisi häáli, kes seni olid enamjaolt vaikinud. 1946. a sügiskuudel toimus Rootsi ajalehtedes Pipi-teemaline debatt, mis mingil määral

mõjutas ka samal ajal ilmunud teise Pipi-raamatu retseptiooni. Peamiselt osalesid selles pahased lapsevanemad, kes kaebasid, et nende lapsed olid Pipi eeskujul hakanud rääkima salakeelt, nõudma, et neid lubataks magada jalad padjal jne (Lundqvist 1979: 240-249).

Taolised kommentaarid väljendasid traditsioonilist arusaama, et lastel puudub vajalik tinglik mõtlemine, mis laseks neil mõista kirjandust muul viisil kui elu otsese peegeldusena. Seetõttu peeti Pipit lastele ohtlikuks nii füüsiliselt, vaimselt kui muuhulgas ka keeleliselt. Vivi Edström on välja toonud, et 1946. a kerge moraalne paanika Pipi pärast meenutas sarnaseid hukkamõistvaid arutelusid tolleaegsete odavate seiklusromaanide (nn Nick Carteri-kirjandus) üle, millesse Rootsi avalikkus suhtus samalaadsete kahtlustustega. Küsimuse päevakorda kerkimisel mängis oma rolli ilmselt ka asjaolu, et Pipi lugusid loeti ette Rootsi raadios, mis tähendas, et kuulajate sekka sattus palju neidki, kes muidu lastekirjandusega kokku ei puutunud (Edström 1992: 114).

See debatt vaibus siiski kiiresti ning Pipi suhtes kriitilisemaid hääli hakkas uuesti esile kerkima alles 1970. aastatel. Tolleaegses Rootsis laialt levinud marksistlik kirjanduskriitika hakkas Pipile nimelt ette heitma, et tema mässumeelsus on piiratud kapitalistliku ühiskonnakorralduse raamidega ega sea tegelikult kahtluse alla teda ümbritsevaid ühiskondlikke suhteid, mida Pipil kui piiramatu jõu ja rahaliste vahenditega isikul oleks võimalik muuta. Ulla Lundqvist osutab sellele kriitikale vastates, et Pipi kuulub siiski laste maailma: ta ei ole osa täiskasvanute ühiskonnast, mistõttu tal ei saa olla mingit kavatsust seda pea peale pöörata (Lundqvist 1979: 131). Pipi rivaalid on vaid need täiskasvanud, kes püüavad teda üle kavaldada – mis muidugi kunagi ei õnnestu – ja need, kes endast liiga palju arvavad (peened daamid ja härrad jmt) (Lundqvist 1979: 145). Viimases võiks ju tõepoolest näha teatavat klassipõhist kriitikat Rootsi tolleaegse väikekodanluse aadressil, kuid vaevalt tuleks seda vaatenurka Pipi juures üleliia tähtsustada.

Sarnaselt 1946. a debatiga on Pipi-teemalise arutelu keskmes olnud hiljemgi eelkõige teostes väljenduvate väärtushinnangute küsimus ning Pipi seotus omaaegsete kasvatusideaalide ja nende muutumisega. Viimase paarikümne aasta jooksul on lisaks sellisele n-ö välismaailmaga seostamisele tegeletud üsna põhjalikult ka Pipi-raamatute sisemise maailmaga, eriti selle absurdi kalduvate ja koomiliste aspektidega, mida muuhulgas on seostatud 1940. aastate modernismilainega Rootsi kirjanduses (Metcalf 1990; Kåreland 1999). Erilist tähelepanu on pööratud Pipi keelekasutusele ja raamatute keelelisele loominguilisusele (Edström 1992: 118).

Eva-Maria Metcalf osutab 1990. a ilmunud artiklis, et Pipi tähendus oli 20. sajandi lõpukümnenditeks muutunud oluliselt teistsuguseks kui ilmumisajal. Lastekasvatustavad olid 1940. aastatega võrreldes muutunud palju liberaalsemaks ning selles osas võiks Pipi vaevalt enam kedagi šokeerida. Samas on tänapäeva maailm niivõrd meedia poolt kontrollitud, et väga vähe ruumi on jäänud selle vahetuks, intensiivseks kogemiseks ja tegudeks, mida keegi ei kontrolli. Selles mõttes

võib oletada, et Pipi rõõmus ja vitaalne anarhism jääb lastele inspiratsiooniallikaks ka edaspidi (Metcalf 1990).

Viimastel aastakümnetel on ühtlasi pööratud rohkem tähelepanu Pipi-raamatute teistele tegelastele, eriti Annikale, keda võib pidada raamatu lapstegelastest kõige ilmsemaks kontrastiks Pipile. Oma 2003. a ilmunud artiklis „Kas sa tunnend Annika Settergreni?” analüüsib Gunnel Frid Annika käitumismustreid põhjalikult feministliku kirjandusteooria valguses (Frid 2003). Ent võrdlusi Annika ja Pipi vahel on olnud palju ka Rootsi meedias, blogides ja mujal, reeglina esitatult soovina, et tüdrukud, keda on ju traditsiooniliselt kasvatatud kuulekamateks ja vaoshoitumateks kui poisse, võiksid olla rohkem nagu Pipi ja vähem nagu Annika (selle normatiivse diskursuse kohta vt Söderberg 2011).

Samuti on Pipi uuemale retseptioonile Rootsis olnud iseloomulik ikka ja jälle päevakorda tõusev tähelepanu raamatutes leiduvale rassismile, eriti häirivad on tundunud episoodid Kurrunurruvutimaa ja Pipi isaga, kes on neegrite kuningas. Alles 2014. a leidis Rootsis aset väike skandaal seoses kardinatega, millel oli kujutatud Pipile lehvikutega tuult lehvitavaid mustanahalisi lapsi. Kui stseeni sobimatusele oli tähelepanu juhitud, eemaldati kardinad müügilt (Alm, Rosenqvist 2014).

Bamse

Bamse sündis tegelaskujuna 1966. aastal ning igakuine Bamse koomiksiajakiri hakkas ilmuma 1973. aastal. Tegemist on kindlasti Rootsi edukaima koomiksisarjaga ning see ilmub tänapäevani. Siiski võib väita, et just 1960.-1980. aastate Rootsi heaoluriiklik ühiskondlik kontekst on see, mis määrab ära selles leiduvad kultuurilised vihjed ja väärtushinnangud, nagu ka kujutatava fiktsionaalse maailma mõned põhijooned. Ühtlasi väljenduvad need kultuurilised implikatsioonid Bamses isegi selgemini kui Pipis, seda vahest ka seetõttu, et Bamse seiklused on mõeldud mõnevõrra noorematele lastele kui üheksa-aastase Pipi omad.

Esialgu katsetas Bamse looja Rune Andréasson Teddy-nimelise karuga, kes oli lihtsalt maailma tugevaim, see aga muutis temast huvitavate lugude kirjutamise raskeks. Lahenduseks oli Bamse – karu, kes muutub tugevaks ainult siis, kui ta sööb erilist, vanaema poolt purki pandud mett (*dunderhonung*). Teiste tegelaste seas on tark kilpkonn Skalman, kelle tegevus on aga piiratud äratuskella poolt ette antud ja vastuvaidlemist mittekannatavate söögi- ja magamisaegadega, ja arg jänes Väike Skutt (*Lille Skutt*), kes peab pidevalt võitlema hirmuga (vt Magnusson 2005: 222-226).

Pipi ja Bamse vahele võib tõmmata ilmseid paralleele. Nii nagu Pipi on maailma tugevaim tüdruk, nii on Bamse maailma tugevaim karu. Samamoodi nagu Pipi on ta ka väga hea ega kasuta oma jõudu kunagi kurjadel eesmärkidel. Lisaks on Bamsel teda ümbritsevate olendite usaldus: tema

käest küsitakse nõu ja abi ning pahategijad kardavad teda. Rohkem kui Pipi seiklustele, Bamse seiklustele on iseloomulik, et rõhutatakse kollektiivi ja koostöö olulisust. [järgmine lause rõhutab ekstra Pipi individualismi. Kui Reimerthil just sõna-sõnalt nii kirjas pole, võtaks selle „rohkem kui“ ära võtsin ära] Kui Pipi on suur individualist, siis Bamse on selgelt teiste, nõrgemate loomade liider ja juhtfiguur. Kui ühes seikluses püüab negatiivne tegelane rott Krösus Sork röövida Bamse eemaloleku ajal vanaema, kes oskab erilist jõumett valmistada, kogunevad kõik metsa loomad ja kuri nõu aetakse ühiselt nurja (Reimerthi 2013: 90).

Sarja peamine negatiivne tegelane ongi Krösus Sork, kes on väga rikas ja omab karikatuurse kapitalisti väliseid tunnuseid nagu sigar, triibulised püksid ja torukübar. Kuna Krösus Sork on rikas, on tema käes ühtlasi võim, mis mitmel viisil ja järjepidevalt ähvardab metsas valitsevat eelkapitalistlikku idüllit. Bamse vaenlased või kriitikaobjektid on ka teised võimu ja jõustruktuuride esindajad. Näiteks sõjaväelasi kujutatakse naeruväärsetena, politsei on aga selgelt ebakompetentne või siis otseselt kapitalistide käsilane. Selles mõttes meenutab Bamse tegevus veidi Robin Hoodi, kes rikastele vastu astudes aitab vaeseid (Reimerthi 2013: 91).

Üldiselt läheb peamine eraldusjoon siiski heade ja ausate loomade ning pahade ja kiusajate vahel, kelle hulka kuulub lisaks Krösus Sorkile veel palju teisi tegelasi. Huvitav kuju viimaste seas on Hunt (*Vargen*), kellest saab Kuri Hunt, kuna ümbrus reageerib tema esimestele eksisammudele liiga andeksandmatult ja kehtab teda seeläbi uutele kuritegudele. Bamse aga, selle asemel et Hunti karistada, püüab teda kaasata teiste loomade mängudesse ja muusse tegevusse ning seeläbi teda ümber kasvatada.

Koomiksiuuriija Claes Reimerthi on välja toonud, et Bamse seiklustele iseloomulik suhtumine kuritegevusse kannab selgelt 1970. aastate kriminaaldebati tundemärke – pahategijaid kujutatakse ühiskondlike olude, klassiühiskonna või vaesuse ohvritena, kes vajavad kaastunnet ja abi, mitte aga karistamist (Reimerthi 2013: 95-96). Oluline ohvristaatuse marker on haridus: Hunt ja temaga võrreldavad negatiivsed tegelased ei oska tihti lugeda ja kirjutada (Magnusson 2003: 81). Tõelised kurjategijad on hoopis ühiskonna kõrgklass: direktorid, kaupmehed ja vabrikomanikud eesotsas Krösus Sorkiga. Neid kujutatakse egoistlike, ahnete ja empaatiavõimetutena (Reimerthi 2013: 95-96).

Keskendumine kollektiivile tähendab ühtlasi seda, et konfliktilahenduses on tihti suur roll boikotil ja kodanikuallumatusel. Viimast kasutatakse eriti Krösus Sorki vastu, kui ta püüab teha midagi moraalset hukkamõistu väärivat. See näitab jällegi kollektivistlikku arusaama, et ka tavainimestel on võim, kui nad ainult suudavad seda üheskoos kasutada.

Viimane kehtib mitte ainult negatiivsete tegelaste, vaid ka muude metsarahva elus ettetulevate probleemide kohta. Risti vastupidiselt Pipile, kellel pole kohalviibivaid sugulasi, on Bamse alates

1980. aastatest olnud abielus Brummelisaga ning tal on **lapsed**: pidevalt raamatuid lugev poeg Teddy ja õpiraskustega tütar Brumma, kes on teistest lastest natuke erinev (ei õpi õigel ajal rääkima jne) (Bäckström 1990: 28) [Kahte ei peaks rõhutama. Küllap rootslased teavad ilma ütlematagi (eesti lugeja muidugi mitte), et lapsi on tegelikult neli. Bäckströmi on siinkohal ilmselt huvitanud ainult erivajadustega isendid. vt: sv.wikipedia.org/wiki/Lista_%C3%B6ver_figurer_i_Bamse või <http://en.wikipedia.org/wiki/Bamse> **mina näiteks polnudki aru saanud, et neid neli on, hea tähelepanek**]. See näitab jällegi Andréassoni ambitsiooni pöörata tähelepanu nõrgematele ja teistsugustele ning käsitleda lastele arusaadavas vormis aktuaalseid ühiskondlikke probleeme. Sama kehtib nt sisserändajate-temaatika kohta. Ühes kuulsaimatest Bamse-seiklustest saabub metsa uus siil Kalle Nõgipea (*Kalle Svartskalle*), keda võetakse teiste siilide poolt negatiivselt vastu, kuna tema okkad on mustad. Alles tänu Skalmanile ja Bamsele võetakse ta lõpuks omaks. Teises loos tuleb metsa hulk näljaseid mustade sabadega oravaid meretagustelt saartelt, kellel lubatakse elada kohalike metsaoravate kollektiivse tõrurikka tammepuu otsas (Bäckström 1990: 29).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et võitluses nii halbade tegelaste kui ka sotsiaalprobleemidega on Bamse kandvaks teemaks kaitsta nõrgemaid ja ära hoida ebaõiglust. Koomiksiuuriija Helena Magnusson on Bamset nimetanud lausa solidaarsusevangeeliumiks (Magnusson 2003: 80), viidates selgelt tema seotusele healuriikliku ajastu Rootsi ühe kandvaima ühiskondliku väärtusega. Ka ajakirjana on Bamse erakordselt eeskujulik: seda trükitakse taaskasutatud paberile ja selles ei ilmu kunagi ühtegi reklaamkuulutust (Bäckström 1990: 29).

Koomiksi- ja kirjandusuurijad on Bamsest kirjutanud kordi vähem kui Pipist, ent kui seda on tehtud, on tavaliselt tõstetud esile samu teemasid mis Pipi puhul: kirjanduse seosed ühiskonnaga ning väärtushinnangute ja võimu probleeme.

Rootsi kollektiivse eneseteadvuse osaks laiemalt sai Bamse 1980. aastatel, mil koomiksid **ise** võtsid selgemalt ühiskonnakriitilise positsiooni. Sel ajal tekitas Bamse mõningal määral debatte ajakirjanduses, nagu seda oli teinud Pipi 1946. aastal. Kriitikute hinnangud Bamsele olid valdavalt positiivsed, esile tõsteti sarja humanismi ja vastandumist vägivallale. Teisalt iseloomustati sarja moraalset sõnumit ka kui utoopilist ja isegi kommunistlikku ning heideti ette iganenud sooperspektiivi ja vähest võrdsust tegelaste vahel. Fakt, et Bamsest üldse sel viisil kirjutati, näitas muidugi, et sarnaselt Pipiga ja erinevalt enamikust ülejäänud lastekirjandusest võeti seda tõsiselt ka täiskasvanute poolt (Magnusson 2003: 81).

Olen kuulnud, et lastele Bamse ajakirja tellimine oli muidu ülimalt konsensusliku healuriikliku ajastu rootslaste seas üks praktikaid, millega vasakpoolsemalt meelestatud lapsevanemad erinesid igapäevaelus parempoolsematest – viimased tellisid oma lastele nimelt Piilupart Donaldit (*Kalle Anka*). Ilmselt oleks võimalik neid ajakirju ka muus mõttes üsna

tulemuslikult omavahel võrrelda: Helena Magnusson on osutanud, et Andréasson oli Disney koomiksitest ilmselt olulisel määral inspireeritud (Magnusson 2005: 222-224). Ehkki Piilupart Donaldi lugude keskmel on pardid ja Bamse karud, Mõlemas koomiksis mängib teatavat rolli suhe kapitalismi [Oluline on, et suhe kapitalismi mängib mõlemas koomiksis rolli. Praegu kõlab nii, nagu võiks suhe kapitalismi sõltuda sellest, kas tegelasteks on pardid või karud. jah, parem pardi- ja karujutt ära jätta], ent see on väga erinäoline: Donald laseb end ja oma vennapoegi rikkurist Onu Robertil ikka ja jälle ära kasutada, ilma et kunagi vaesusest välja pääseks, samas kui Bamse tunneb Krösus Sorkis ära selle klassivaenlase, kes ta tegelikult on. Seega võib öelda, et Donaldi seiklused on vähem moraliseerivad, kuigi loomulikult mitte realistlikud. Ka on Pardilinn nüansseeritum nähtus kui Bamse metsamaailma suhteline idüll, millesse Krösus püüab vägisi kapitalismi sisse tuua (vt Bäckström 1990: 27). Bamse kujutab endast aga Disney koomiksites väljendatavate kultuuriliste väärtuste selget ja ilmselt ka teadlikku kriitikat.

Kriitikud ja kirjandusuurijad on pööranud enim tähelepanu just neile moraliseerivatele aspektidele Bamse juures ning seostanud neid pärastsõjaaegse Rootsi heaoluriiklusega, mille juurde kuulus arusaam Rootsist kui n-ö moraalsest suurvõimust, mis oma antimilitarismi ja humanismiga pidi olema eeskujuks kogu maailmale. Simon Larsson (2014) on isegi püüdnud näidata, et Bamset saab lugeda Rootsi selleaegsete riiklike institutsioonide allegooriana. Seega on Bamse, nagu Pipigi, kultuuriliselt ja ühiskondlikult oma aega kuuluv nähtus.

Kokkuvõtte asemel: Rootsi ühiskond läbi lastekirjandusliku prisma

Pipi ja Bamse on mitmeti võrreldavad kirjandustegelased ning seda mitte ainult seetõttu, et maailma kõige tugevam tüdruk on maailma kõige tugevamat karu suure tõenäosusega ka otse inspireerinud. Mõlemad teosed suhestuvad üsna eksplitsiitselt ilmumisaegse ühiskondliku ja kultuurilise kontekstiga [kas teoste ilmumisaaja kontekst või ajas muutuvad olud, milles teosed järjest uut mõtestamist leiavad? Järgnev ei anna päris ühest vastust siin mõtlesin rohkem ilmumisaegset], kutsudes lugejat üles kriitilisele suhtumisele teatavate valitsevate jõustruktuuride suhtes. Isegi kui Pipi polnud mõeldud kehastama rõhutute mässi rõhujate vastu, oli taolist perspektiivi sealt siiski võimalik välja lugeda. Bamse puhul aga pole selles enam mingit kahtlust: maailma tugevaim karu on otsekui vastus marksistlikule kriitikale, mis Pipit 1970. aastatel tabas. Bamse seiklustes viiakse Pipi jõud ja headus uuele, klassiteadlikule tasandile, milles omandab olulise koha kollektiiv ja selle heaolu. Võib öelda, et kui Pipi on ühiskonnast väljas, siis Bamse on selle sees ning sellega isiklikult ja tihedalt seotud mh abielu ja laste kaudu. Seega on ka Pipile iseloomulik subversiivsus ja anarhilisus Bamse demokraatlikus humanismis taltunud ja muutunud konstruktiivseks jõuks.

Kõik see iseloomustab hästi ka Rootsi enda saatust 20. sajandil. 1940. aastatel tekkima

hakanud heaoluriiklik süsteem oli oma algusaastatel revolutsiooniline nähtus, paralleelne sellele, mida Pipi tegi tolaeagse Rootsi lastekirjanduses. Ka heaoluriiklust kui sellist tabas konservatiivne kriitika, mis ometi ei takistanud sellel kujunemast pärastsõjaaegse Rootsi absoluutseks kultuuriliseks dominandiks. Nagu kirjutab Eva von Zweigbergk, oli „Pipi Pikksuka“ näol tegemist oodatud raamatuga, mis käis käsikäes uue ja vabama kasvatusteaduse ning vabama elufilosoofiaga üleüldse ja sündis teatud ühiskondlikul murdehetkel. Seda, et murrang tõesti aset leidis ja Rootsis oli lastekirjandusrevolutsiooniks aeg küps, näitab Pipi tohutu edu ja suhteliselt vähene kriitika, mis sellele osaks sai. [Siin võiks Pipi vormistada pealkirjana, aga pole häda, kui ka jääb muutsin esimese ära]

1970.-1980. aastateks, kui populaarsust kogus Bamse, oli Rootsi heaoluriik juba põlistunud ning mingis mõttes isegi stagneeruv süsteem, mida peatselt, 1990. aastate alguse majanduslanguse tingimustes, põhjalikult reformima tuli hakata. Küpsele Rootsi heaoluriiklusele iseloomulik ettekujutus omaenda moraalsest üleolekust ja omaks võetud rõhutute abistaja ning humaansete väärtuste kaitsja roll väljendub selgelt ka Bamse, „lahke sotsiaaldemokraatliku karu” seiklustes.

Niivõrd, kui Pipit ja Bamset on Rootsi kirjanduskriitikas ja ka avalikkuses laiemalt kritiseeritud, pole see toimunud reeglina mitte seetõttu, kui kaugele nad oma ühiskonnakäsitluse radikaalsuses on läinud, vaid enamjaolt seetõttu, et nad ei ole läinud piisavalt kaugele – nagu Bamse seiklused, millele on heidetud ette iganenud soorolle, ja „Pipi Pikksukk“, mille arusaadav ju, et mõeldud raamatut, aga kõlab, nagu inimene oleks „mis“ (Bamse huvitaval kombel mitte...) ...aga pole ka hullu. juures pannakse pahaks 1940. aastate Rootsis veel tavalist igapäevarassismi.

Lõpetuseks on kohane uuesti rõhutada, et taoline lastekirjandusest leitavatele ühiskondlikele või kultuurilistele väärtustele keskenduv lähenemine võiks olla produktiivne ka teiste lasteraamatute ja nende tegelaste mõtestamisel. Iga kirjandusteos peegeldab ühiskonda, millest ja millesse ta on sündinud. Lastele mõeldud kirjanduses tulevad erinevad väärtushinnangud aga tihti kergemini esile ning on seetõttu tänuväärseks uurimismaterjaliks mitte ainult lastekirjandusteadlastele, vaid ka kultuuriloolastele ja kõigile teistele, keda huvitab see, kuidas ühiskondlikke protsesse on omas ajas mõtestatud ja neile reageeritud.

Kirjandus

Alm, Cassandra; Rosenqvist, Simon. 2014. Kritik mot Pippi-gardin: Det är svarta barnslavar. – *P3 Nyheter*, 8. sept sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1646&artikel=5958353

Bäckström, Lars 1974. Tre superbarn: Pippi, Lilla My och Vicke Viking. – *Ordets Makt*, nr 3, lk 16-

18

Bäckström, Lars 1990. **En folkhemsutopi: Rune Andreassons Bamse**. – *Opsis Kalopsis*, nr 5, lk 26-

29 [pealkirja siintoodud kujul ei leidnud, kas võib olla see: Bamse – en folkhemsutopi vt: gup.ub.gu.se/records/fulltext/199511/199511.pdf tegelikult polnud kumbki päris õige, parandasin nüüd ära]

Edström, Vivi 1992. *Astrid Lindgren – vildtoring och lägereld*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Frid, Gunnel 2003. Känner du Annika Settergren? – *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, nr 4, lk 93-104

Kåreland, Lena 1999. *Modernismen i barnkammaren. Barnlitteraturens 40-tal*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Larsson, Simon 2014. Bamse and the Legitimacy of the State. – *Moderna Språk*, nr 1, lk 45-56

Lundqvist, Ulla 1979. *Århundradets barn. Fenomenet Pippi Långstrump och dess förutsättningar*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Magnusson, Helena 2003. Spel med fiktionen. Rune Andréassons Bamse. – *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, nr 4, lk 80-92.

Magnusson, Helena 2005. *Berättande bilder: svenska tecknade serier för barn*. Göteborg/Stockholm: Makadam

Metcalf, Eva-Maria 1990. Tall tale and spectacle in Pippi Longstocking. – *Children's Literature Association Quarterly*, vol. 15, nr 3, lk 130-135

Reimerthi, C. 2013. I dunderhonungens land – makt och maktstrukturer i Bamse. – *Bild & Bubbla*, nr. 195, lk 88-99.

Söderberg, Eva 2011. The Pippi-attitude as a critique of norms and as a means of normalization: from modernist negativity to neoliberal idealism. – Siv Fahlgren, Anders Johansson, Diana Mulinari (eds.). *Normalization and "Outsiderhood": Feminist Readings of a Neoliberal Welfare State*. Bussum: Bentham Science Publishers, lk 91-104.

Zweigbergk, Eva von 1965. *Barnboken i Sverige 1750-1950*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Pippi and Bamse in Swedish Cultural History: Society Through the Prism of Children's Literature

This article is an attempt to understand how the phenomena of Pippi and Bamse have been used and conceptualized in Swedish literary-critical and journalistic debate as something belonging to the sphere of children's literature, but at the same transcending it by reflecting certain societal and cultural values. More concretely, I try to show what kind of societal and cultural values have been read into (or out from) Astrid Lindgren's and Rune Andréasson's books about Pippi and Bamse, and what have been the corresponding features of their reception, especially among literary and comics critics. Finally, I try to utilize this analysis to superficially conceptualize the development of

Sweden as a society in the 20th century, and try to understand to what extent there is a dialogue or continuity between Pippi and Bamse, as cultural phenomena are embedded in their societal contexts.

Similar aspects (questions of cultural values, power and society) have been prominent in Swedish public discussion of both of the literary characters mentioned. Both Pippi and Bamse have been interpreted to engage with the actual surrounding society in different ways, including addressing the changing societal views on upbringing of children, commenting on issues of power and freedom, individualism and collectivism, and by making visible the injustices in conservative or capitalist systems. They can also be interpreted to reflect the development of Swedish society at its different stages, making it possible to establish a cultural continuity between Pippi and Bamse as figures of strength and protection, but moving from „childish“ individualism (Pippi) to solidarity with the collective (Bamse).

This article can only be a short case study, rather than a more thorough treatment that these subjects would actually deserve. Such approach, however, could be used to look into other similar cases, as its rather more straightforward answers to problems of audience and genre conventions, can make children's literature a very useful tool to try to observe and analyse societal processes and